

SOSYOLOJİK TEFSİR BAĞLAMINDA “YALNIZLIK SORUNU” KARŞISINDA KUR’ÂN (*)

Ishak ÖZGEL (**)

Öz

İnsanları Dünya ve Âhirette mutluluğa götürmek için indirilen Kur’ân’ın modern zamanlarda toplumsal hayatta yeterince etkin olamadığı yargısı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışma Kur’ân’ın beşerî bilimler açısından tefsirini daha da önemli kılmaktadır. Ancak mevcut sosyolojik yorumların bir kısmı tıpkı bilimsel tefsir gibi bazı zaafları nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bu makalede bilimsel tefsir ve sosyolojik yöneliş arasındaki ilişkiler tahlil edilmiş, sosyolojik ve psikolojik bir sorun olan “yalnızlık” konusu ele alınmıştır. Tanımı ve nedenleri üzerinde durularak yalnızlık sorunu bağlamında Kur’ân’ın ifadeleri, emirleri ve düzenlemeleri, temel değerler, düşünce sistemi, toplumsal ve bireysel yükümlülükler ve bunların icrasında uyulması gereken esaslar açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Tefsir, Sosyolojik Tefsir, Yalnızlık

The Quran on the Question of Loneliness/Social Isolation: A Work of Sociological Exegesis (Tafseer)

Abstract

The question of why the Holy Quran, revealed to humanity as a guide to attain happiness in both this world and the Hereafter, does not amply play an effective role in societal life in modern times, has become an issue of debate. Such debate renders interpretation of the Quran from the perspective of Humanities and Social Sciences more significant and valuable. Nevertheless, existing sociological approaches meet some critiques that were previously directed to the so-called scientific exegesis of the Quran.

This article, having first looked at the relationship between ‘scientific exegesis’ of the Quran and the ‘sociological approaches’, deals specifically with the question of ‘loneliness and isolation’ as a sociological and psychological problem; it defines the problem and determines its causes. In that regard the relevant statements and precepts of the Quran are examined and interpreted in order to determine the fundamental values and establish individual and communal responsibilities as well as the corresponding principles required while carrying out such responsibilities in terms of overcoming the problem of ‘loneliness and isolation’.

Keywords: Scientific Exegesis, Sociological Exegesis, Loneliness

*) Bu makalenin ikinci kısmını oluşturan yalnızlık sorunu, 16-17 Nisan 2010’da Eskişehir’de düzenlenen “Kur’ân ve Evrensel Mesajı Sempozyumu”nda özet olarak sunulmuş, yayınlanmamış bildirinin geliştirilmiş halidir.

**) Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, (e-posta: ishakoegel@hotmail.com)

Giriş

Vahyin toplum hayatındaki rolü ve etkisi, ferdi ve toplumu dünyevî ve uhrevî mutluluğa ulaştırmak anlamına gelen “*hidayet*” kavramı etrafında şekillenmektedir. Bu kavram, dünyada karşılaşılabileceği muhtelif yönelişler arasında insanın doğruyu bulma sorumluluğunu gerçekleştirirken Kur’ân’a dayanmasını ifade eder. İndiği dönemdeki ilk muhatap kitleyi kısa bir sürede dönüştüren vahyin bu özelliği o denli etkin ve belirgindir ki; bu yönü “*sosyal i’câz*” olarak nitelenmiştir.

Gerek muhteva gerekse üslup yönü ile ferd ve toplum hayatını belirleyen fonksiyonlara ve özelliklere sahip olan Kur’ân, inşinden itibaren tarihsel dönemlerin tümünde farklı oranlarda da olsa etkin olmuştur. Bir yandan inanç esaslarını belirleyen Kur’ân diğer yandan ferdin Allah’a karşı sorumluluğunu yerine getirmesi olan ibadetleri de belirlemekte ve emretmektedir. Kişi rabbine karşı ubudiyet vazifesini ancak vahyin belirlediği şekilde gerçekleştirebilmektedir İbadete yönelik emir ve tavsiyeleri aynı zamanda toplumsal hayatı da kuşatmakta ve şekillendirmektedir. Bu yönüyle ibadet fertte kalmayıp topluma da sirayet etmektedir. Çünkü ibadetlerin hemen hepsinde toplumsal bir amaç bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kur’ân’ın muamelât, ahlâk ve âdab gibi ferdî ve toplumsal düzenlemeler içermesi ona ve Kur’ân merkezli oluşan İslam fihına aynı zamanda bir sosyoloji hüviyeti kazandırmaktadır.¹

Nitekim bu fonksiyonları itibariyle Kur’ân’ın toplum hayatındaki belirleyici rolü geçmiş dönemlerde ibâdet, eğitim, iktisad, idare gibi toplumu ve ferdi kuşatan maddi ve manevi tüm sahalarda başta tefsir, fıkıh, kelam, tasavvuf hatta felsefe gibi ilmi alanlarda yazılı eserler ve sözlü gelenek ile etkili olmuş, medrese, tekke, saray ve diğer kurum ve müesseselerde kendisini göstermiştir. Daha geç dönemlere gelindiğinde ise, sömürgecilik ile birlikte Batı dünyası ve düşüncesinin İslam düşüncesi ve Müslüman halklar üzerinde hükümranlık ve üstünlük iddiaları söz konusu olmuştur. Böylece İslam dünyasında Kur’ân’ın toplumsal mesajlarının halka yeterince ulaşmadığı, hayatta belirleyici olamadığı sorunu tartışılmaya başlanmıştır.²

Bu dönemde İslam coğrafyasında farklı vurgularda “*Acaba Kur’ân’ın mesajları topluma ulaştırılabilir mi? Ya da neden ulaştırılmıyor?*” soruları sorulmuştur. Bu sorulara farklı cevaplar verilmiş, Tefsir ilminde Kur’ân’ın yeniden yorumlanması gerektiği fikri üzerinde birleşen muhtelif yönelişler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasından en belirgin olmaları hasebiyle *Bilimsel, İçtimâî / Sosyolojik, Konulu* tefsir yönelişlerini sayabiliriz. Kur’ân ve toplumsal hayat konusu bağlamında bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

I- Bilimsel, İçtimâî ve Konulu Tefsir

Tarihi arka planı itibariyle Batı dünyası karşısında geri kalmışlık ithamı ile karşılaşılan İslam dünyasının tabii refleksinin sonucu ortaya çıkan çağdaş tefsirin³ en bariz vasfı

1) Bkz. Recep Şentürk, “*İslam Dünyası’nda Modernleşme ve Toplum Bilim*”, İstanbul, 1996.

2) Bkz. İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur’ân’a Yaklaşımlar*, İstanbul 2004.

3) Mehmet Paçacı, “*Çağdaş Dönemde Kur’ân ve Tefsir Ne Oldu*”, İslâmiyât, VI (2003), Ankara, sayı 4, s. 95.

Kur’ân mesajlarının toplumsal hayata girmesini sağlamak düşüncesidir. Bu yeni dönemde geçmiş tefsir birikiminin, toplumla Kur’ân’ı buluşturmadaki başarısızlığına vurgu yapılmıştır. Buna göre lügavî açıklamalar, mezhebi tartışmalar, israiliyyat ve Kur’ân’ın mesajını örten gereksiz malumatlar nedeniyle geçmiş tefsirler Kur’ân’ın hidayet rehberi olma özelliğini topluma gereğince ulaştıramamaktadırlar.⁴

Çağdaş dönemde söz konusu ithamlara verilen ilk tepki “*Bilimsel Tefsir*” ekolünü oluşturmuştur. Kur’ân’ın bilimsel gelişmeleri engellemediği bilakis Kur’ân’da her türlü bilimsel gelişmeyi teşvik edici âyetler olduğu iddia edilerek Kur’ân’da bilimsel keşif ve gelişmelerle çelişen hiçbir âyetin bulunmadığı bazı âyetlerin tefsiri ile ispatlanmaya çalışılmıştır.⁵

Kanaatimizce özellikle modern dönemdeki bilimsel tefsir ile ortak yönleri olan ancak farklı yönelişler olarak görülen “*İçtimâî Tefsir*” ekolünün hedefi ise Kur’ân’ın toplumsal değişim ve gelişimdeki rolünün gerçekleştirilmesini sağlamaktır.⁶ Aynı amaçlar ve gerekçeler ile ortaya çıkan bu yönelişte yer alan müfessirleri iki ana grupta mütalaa edebiliriz. Reşid Rıza, Muhammed Abduh daha akılcı bir yöntem benimserken Seyyid Kutup, Mevdûdî gibi müfessirler ise doğrudan mesaja yönelerek toplumda Kur’ân merkezli cemaat ve islâmî hareket bilinci oluşturmaya çalışmışlardır.

Çağdaş dönemdeki bu iki ana yönelişin ortak noktaları bulunmaktadır. Bilindiği gibi *bilimsel / ilmî / fennî* tefsir isimleri verilen yönelişin tariflerinde “*ilgili âyetlerin yorumlandığı devirde revaç bulmuş olan bilimsel teoriler, kavramlarla açıklanması*”⁷ şeklinde bir ifade yer almaktadır. Tarifteki bu kayıt ile sadece pozitif bilimler kast edildiğinde -ki bunun ardında batı düşüncesindeki bilim tasniflerinin etkisi bulunmaktadır- beşerî bilimler bu akımın dışında kalmaktadır.⁸ Ancak beşerî bilimleri de kapsayacak bir ilim / bilim anlayışı benimsenirse bilimsel tefsir ile “sosyolojik yöneliş” aynı tanımda birleşmiş olur.

Yine bu tanımın içerisinde “*bilimsel kavramlar*” ifadesi üzerinde de durulmalıdır. Bu ifade ise bilimsel tefsir ile “*konulu tefsir*” arasında bir ortak nokta oluşturmaktadır. Böylece aslında Kur’ân’ın mesajlarını topluma ulaştırma hedefini gerçekleştirmeye yönelik bir tefsir yapıldığında bir yönüyle *bilimsel*, diğer yönüyle *ictimâî tefsir* yapılmakta ve metod olarak ta *konulu tefsirden* istifade edilmektedir.

Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki; bu tefsir ekollerinden özellikle bilimsel yöneliş bazı zaafılar nedeniyle eleştirilmiştir. Kur’ân âyetlerinin kesinleşmemiş bir takım bilimsel teorilerin peşine takıldığı, burada yaşanacak bir değişimin veya teorinin geçer-

4) Muhammed Abduh, Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, 3. Baskı, yy. trs. C. I, s.26.

5) Celal Kırcı, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*, İstanbul, 1993, s. 222.

6) Bkz. Orhan Atalay, *20. Yüzyıl Tefsir Akımı –İçtimâî Tefsir-*, İstanbul, 2004, 118.

7) Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve’l-Mufessirîn*, Kahire, 2005, C.II, s. 417; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988, C.II, s. 423.

8) Düccane Cündioğlu, “*Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi*”, Bilgi ve Hikmet, Güz 1993/4, s. 152

sizliğinin Kur’ân âyetlerine karşı bir güvensizlik oluşturacağı haklı olarak dile getirilmiştir.⁹ Pozitif bilimlerin etrafında yapılan bilimsel tefsirlerde ortaya çıkan bu türden çelişkiler ve çatışmalar bu bilimlerin tabiatı itibarıyla daha rahat görülebildiği ve anlaşılabilirliği için eleştirilirken aynı durumun bilimsel tefsirin beşerî bilimlerin alanında da söz konusu olabileceği göz ardı edilebilmektedir.

Özellikle “*Kur’ân ve Psikoloji*” ve “*Kur’ân ve Sosyoloji*” gibi üst başlık altında yapılan bazı çalışmalarda¹⁰ batı düşüncesinden mühlhem bir epistemoloji ve buna bağlı kavramların hâkimiyeti görülmektedir. Metin dışı etkenlerin yönlendiriciliği nedeniyle bu çalışmalar kendi içinde önemli sorunlar barındırabilmektedir. Meselâ Psikoloji veya Sosyolojide kullanılan kavram veya kavramlar Kur’ân’da aranmakta bulunamadığı takdirde zaman zaman âyetlerin anlam bütünlüğü de aşılarak lafızlar üzerinde tekellüflü yorumlara gidilebilmektedir. Bu tür bir tefsir anlayışı *bilimsel tefsirde* (pozitif bilimsel tefsir) yeni keşif ve icatların veya yeni bilimsel kuramların -zaten Kur’ân’da var yaklaşımı ile- aranmasına benzemektedir.

Bu eleştirilere rağmen kabul etmeliyiz ki; insanı ve yaşadığı hayatı kuşatan bir metin olan Kur’ân, bireysel ve toplumsal sorunlara ışık tutmaktadır. Bu nedenle Kur’ân’ın bireysel / psikolojik veya toplumsal / sosyolojik sorunlara karşı nasıl bir çözüm sunduğunu araştırmak için sosyolojik açıdan tefsiri yapılmalıdır. Aynı şekilde Kur’ân âyetlerinden herhangi birinin anlam dünyası içinde psikolojik ve sosyolojik bir mesaj varsa bunu çağın bilgi birikiminden istifade ederek yorumlamak da gereklidir. Ancak bu sâiklerle yapılan çalışmalar ile yukarıda değindiğimiz zaafırlara sahip çalışmalar arasında hem metod hem de sonuçları itibarıyla farklar bulunmaktadır.

Biz bu hususa dikkati çektikten sonra makalemizde çağın en önemli sorunlarından olan “yalnızlık” probleminin çözümü için Kur’ân’dan nasıl istifade edilebileceğini örnek olarak ele alacağız. Önce problemi tanımlamaya, ardında yatan nedenleri tespitte çalışacak sonra Kur’ân’ın bunları engellemeye yönelik ortaya koyduğu değerleri, düşünce sistemini ve uygulamaya yönelik tedbirleri bazı âyetler ve kavramlar çerçevesinde inceleyeceğiz.

II- Toplumsal Bir Sorun “Yalnızlık”

İnsanoğlu çağlar boyunca muhtelif sıkıntılar ile mücadele etmiştir. Bunların bir kısmı tabii felaketler, hastalıklar gibi maddi sıkıntılar iken diğer bir kısmı manevi olup kendisi ve hemcinsleri ile ilgili bireysel ve toplumsal rahatsızlıklardır. Toplum içinde yaşayan ve mutluluğu arayan insanoğlu bunlarla mücadele ederken bilerek veya bilmeyerek yaşadığı çevreyi tahrip edebilmiş, toplum yapıyı bozacak düzenlemeler yapabilmıştır. Teknolojinin, bilimsel keşif ve icatların baş döndürücü bir hızla ilerlediği çağımızda bir yandan

9) Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirîn*, C. II, 435.

10) Bu alanda yapılmış çalışmalar için bkz. Lütfullah Cebeci, “*Sosyolojik Tefsirin İmkân Ve Sorunları*”, Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru -Tefsir Ve Toplum Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul 03-04 Aralık 2010, s. 359, 360.

insanların konforu artarken diğer yandan psikolojik rahatsızlıklar ve toplumsal sıkıntılar çoğalmıştır. Sanayileşme ve beraberinde gelişen şehir hayatı fiziksel / mekânsal birlikliği getirirken manevi yalnızlığı da arttırmıştır. Aynı şehirde ve mekânda bir arada yaşayan yalnız bireylerden oluşan toplumlarda yaşlıların kimsenin haberi olmadan evlerinde ölmesi bir yana bu gidişattan rahatsız olmayan bireylerin ve toplumların varlığı söz konusudur.

Sorun sadece fiziksel ve ekonomik değildir. Bunun yanında bu tarz hayat, bireylerin dışlanmasına, ruhsal yalnızlığa itilmesine neden olmaktadır. Büyük metropollerin caddelelerinde, modern üniversite kampüslerinde ve geniş sanayi merkezlerinin varışlarında insanlar etraflarındaki büyük kalabalıklara rağmen yalnız kalmakta, bunun ezikliğini ve ıstırabını derinden duymaktadırlar.¹¹

Bütün bunların sebebi olarak genel bir ifade ile modernite gösterilse de bizce isimden çok müsemma önemsenmelidir. Adı ne olursa olsun maddeyi önceleyen insanın maneviyatını göz ardı eden her türlü ideoloji, insanlığın geldiği bu durumdan sorumludur. Toplumsal sorunların kaynağına ve doğru çözüm önerilerine ulaşabilmek için mesele bu şekilde vazedilmeli, sorunun gerçek nedeni olan insana, hayata dair tasavvurların belirleyicisi değerler üzerinde durulmalıdır. Hayatı sadece dünyadan ibaret gören bunun sonucu olarak dünya metaini ele etmenin ve bireyselliğin teşvik edildiği bir düşünce, adı ne olursa olsun bugünkü sıkıntılarının gerçek nedenidir. Şayet sorun böyle ele alınırsa ve incelenirse daha doğru ve kalıcı çözümler üretilebilir.

III- Bireysel ve Toplumsal Bir Sorun; “Yalnızlık”

Yalnızlık psikolojinin ve sosyolojinin ilgi alanına giren bir sorun olup anlamı ve çağrışımları son derece zengin bir kavramdır. Bir insanın tek başına yaşaması biçiminde somut yalnızlık; kendini topluma yabancı hissetmek şeklinde yalnızlık, çevre tarafından itilme sonucu yaşanan yalnızlık; bir insanın çevresiyle ilişkilerini en aza indirerek kendi seçimi ile yaşadığı yalnızlık gibi farklı şekillerde görülmektedir. Çoğu zaman olumsuz bir anlamda kullanılsa da kişisel bir tercih olması hasebiyle yalnızlık olumlu manada da kullanılmaktadır.¹²

Ancak bizim konu edindiğimiz yalnızlık, bireyin kendisini diğer bireylerden ayrı hissetmesi ve onlara üstü kapalı ihtiyaç duyması şeklinde tanımlayabileceğimiz mahrumiyet, terk edilmişlik, dışlanmışlık, yabancılaşma ya da desteksizlik gibi olumsuz duyguları çağrıştıran yalnızlıktır. Bu tür yalnızlık, nedenine ve belirtilerine göre depresyonun eşlik ettiği; *Derin Yalnızlık*, bireyin kendini bir topluma, bir gruba ait hissedememesi ve yaşadığı toplumda kendini yabancı hissetmesi; *Sosyal* ya da *İlişkisel Yalnızlık* olarak da tanımlanabilmektedir.¹³

11) Mustafa Özodaşık, *Modern İnsanın Yalnızlığı*, Konya, 2001, s. 12.

12) Bkz. Gordon Marshall, *Psikoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınay - Derya Kömürcü, Ankara, 1999, s. 798,799.

13) M. Ruhat Yaşar, “Yalnızlık”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2007, 17 (1), s. 238.

Yalnızlık sosyal ilişkiler açısından ele alınarak iki gruba ayrılmış, bağlanma figürünün olmaması ile karakterize olan “*duygusal yalnızlık*” ve sosyal ağın olmaması ile karakterize olan “*sosyal yalnızlık*” olarak isimlendirilmiştir. *Duygusal yalnızlık* aileye, arkadaşlara ve ilişkilere yetersiz bağlanmada yaşanan sorunlardan ya da yetersiz bağlanmadan kaynaklanırken; *sosyal yalnızlık* ise akran, arkadaş, iş arkadaşı, komşu gibi ilişkiler ağındaki ve arkadaş sayısındaki yetersizlikten dolayı ortaya çıkan duygu olarak tanımlanmaktadır. Duygusal yalnızlık kişinin, diğerlerinden tamamen izole olduğunu ve konuşacak kimse olmadığını hissetmesidir.¹⁴

Çağımızda görülen yalnızlık fenomenini daha iyi tahlil edebilmek için her ne kadar aralarında nüanslar bulunsa da bu kavramı *yabancılaşmak* ve *sosyal yalıtılmışlık* kavramları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Çağdaş Psikoloji ve Sosyolojide, yabancılaşma kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılık hissidir.¹⁵ En genel anlamıyla başkalarından ayrılık ve sıcak ilişkilerden yoksunluk duygusudur. Yaşadığı topluma karşı yabancılaşan kişi, neticede içine kapanarak yalnızlaşmaktadır. Yabancılaşma, kişinin kendi benliğine veya benliğinin çeşitli kısımlarına yönelik olabileceği gibi başkalarına yönelik de olabilir.¹⁶

Yabancılaşma önce bireyin kendine karşı sonra topluma karşı yabancılaşması en son olarak da toplumsal kurumların bireylere karşı yabancılaşması şeklinde cereyan etmektedir ki bu da sosyal yalıtılmışlığa neden olmaktadır. Yalnızlık ile birlikte zikredilen sosyal yalıtılmışlık ise fiziksel olmayıp kalabalıklar arasında yaşanan yalnızlıktır. Zira kişi sadece bir toplumun üyesi addedilmekle kendini sosyal bir varlık hissedemez. Onu sosyal kılan diğer insanlarla hayatı paylaşabilmesidir.¹⁷ İnsanlarla birlikte olmak, bireyin hayatı diğerleri ile paylaşması ve onlar için sorumluluk alması, duygusal birliktelik kurabilmesidir.¹⁸

Bütün bu tanımları tahlil ettiğimizde sonuç olarak birbiri ile iç içe geçmiş olan bu üç kavramla bireylerin muzdarip olduğu toplumsal bir problem olan yalnızlığı, toplum içinde yaşayan bazı bireylerin sosyal ihtiyaçları, ekonomik şartları ve duygusal ilişkileri açısından arzuladığı bir toplumsallık düzeyini yakalayamayışları nedeniyle kendilerini kimsesiz hissetmeleri olarak tanımlamak mümkündür.

Yalnızlığı başlatan temel etken sosyal çevrenin niteliğidir. Yalnızlık sorununun ortaya çıkması, bireylerin neden toplum içinde yaşadıklarına dair bilinçlerinin değişmesi ve toplumlarda kollektif yardımlaşma şuurunun kaybolması ile alakalıdır. Yukarıda farklı tanımlarla ifade edilen yalnızlıklar, sosyal bir varlık olan insanın içinde yer aldığı topluma karşı sorumluluğunu unuttusundan, bencil davranışları nedeniyle sosyal ilişkilere

14) Seval İmamoğlu, *Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenme*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İstanbul, 2008, s. 109.

15) Ahmet Cevzici, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2000.

16) Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, 2003, s. 970.

17) M. Ruhat Yaşar, “*Yalnızlık*”, s. 238, 239.

18) Mustafa Özodaşık, *Modern İnsanın Yalnızlığı*, s. 18.

muhtaç diğer bireylere aldırış etmeden yaşamasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal birliktelik algısındaki bu değişim nedeniyle insanlar toplumsallaştıkça ve modernleştikçe yalnızlıkları azalmamış bilakis daha da artmıştır. Toplumun maddi ve ruhsal açıdan muhtaç olan kesimleri bu sorunu daha fazla hissetmişlerdir.

Daha büyük kitleler içinde yaşamak olması hasebiyle bakıldığında büyük kentlerde yaşamak insanın kendisini daha az yalnız hissetmesini gerektirir diye düşünülse de durum öyle olmamış, üretim toplumunda sosyal ilişkiler eskisinden farklı olmaya başlayınca muazzam kalabalıklar içinde yaşayan bireyler, adını koyamadıkları bir problemle, toplum içinde yalnız olma sorunu ile yüz yüze gelmişlerdir.¹⁹ Zira sosyal ilişkilerin kalitesi ve sürekliliği toplumda “ben” yerine “biz” duygularının bulunmasına ve yaşamasına bağlıdır.

Bu konuda yapılan araştırmalar bir toplum modernleştikçe yalnız yaşamaya terk edilen insanların sayısının çoğaldığını göstermektedir. Üst düzeyde endüstrileşmiş refah toplumlarında intihar olaylarının, boşanmaların yalnız yaşayan yaşlıların diğer toplumlardan daha fazla oluşu bir tesadüf değildir. Dergi ve gazetelerin sık sık manşete taşıdığı yalnızlık haberlerinde İngiltere ve Almanya gibi birçok gelişmiş Avrupa ülkesinde her üç kişiden birinin yalnızlık problemi yaşadığı ve yalnızlık nedeniyle veya yalnızlık içinde ölen insanların sayısının haftalık 60 kişi civarında olduğu bildirilmektedir. Ülkemiz basınında da bu tür haberlerin çoğalmaya başlaması yalnızlık fenomeninin bizim içinde önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.²⁰

Yukarıda dikkatleri çekmek istediğimiz bu ters ilişkinin sebebini bireylerin toplum içinde yaşamanın temel nedenlerini unutmaları ile izah etmek mümkündür. Nitekim Batı kültürünün aşırı bireyseliği, yalnızlığa ve yabancılaşmaya yol açmıştır.²¹ Bireysel başarı ve tatminin öne çıktığı bir toplumsal yapıda, fertlerin yalnızlık içine düşmeleri garipsenecek bir durum değildir. Çünkü kendi elde ettikleriyle mutlu olmaya çalışsan, daha fazla kazanıp daha rahat yaşama arzusu ile günlerini bireysel menfaat merkezinde geçiren kişilerin sosyal sorumluluklarını fark etmeleri mümkün gözükmemektedir. Bilakis bu tarz bir bakış açısı ile şekillenmiş bir hayatta, kişisel kazanımlar, varlıklar, başarılar bunlardan mahrum olan diğer fertlere karşı bir üstünlük ve ayrıcalık vesilesi olarak kullanılabilen, onları yokluğun, yoksulluğun ıstırabına itmektedir. Böylesi bir toplumda büyük metropollerde yaşayan yetimler, yaşlılar, engelliler, hastalar, fakirler, borçlular v.b insanlar ya bu dertleriyle yaşamaya devam etmek ya da hayatlarına son vermek ile baş başa bırakılmaktadırlar.

Kendisini yalnız hisseden insanların büyük çoğunluğunu oluşturan kesimlerin ortak özelliği toplumun diğer fertlerinin elde ettiği veya sahip olduğu bazı değerlere sahip ol/a/mama ya da kendi sahip olduğu değerlere göre yaşama imkanından yoksun olma halidir yani mahrumiyettir. O halde yalnızlığı doğuran etkenleri herhangi bir bireyin içinde ya-

19) Mustafa Özodaşık, *Modern İnsanın Yalnızlığı*, s. 12.

20) M. Ruhat Yaşar, “Yalnızlık”, s. 249.

21) <http://www.keremdoksat.com/2006/09/01/modernite-postmodernite-ve-kuresellesme>.

şadığı toplum tarafından kendisine kıymet atfedilen donanımlara, yeteneklere, değerlere ve başarılarla sahip olamayışı nedeniyle kendisini o toplumun dışında bularak yabancı hissetmesi, toplumun da ona bu yabancılığı hissettirecek tavır ve davranışlar içerisinde olması şeklinde özetleyebiliriz.

Bu açıdan bakıldığında, mesela erkek çocuğa sahip olmanın kıymetli görüldüğü bir toplumda kız çocuğu doğuran annenin kendini yalnız hissetmesinden, belirli bir etnik kökene sahip olmanın aşağılandığı bir toplulukta kendi iradesi dışında o kökenden gelen bir bireyin yabancılığından ve yalnızlığından, her gün okula bir miktar harçlıkla gelen bir öğrenciye değer verilen bir sınıfta fakir bir öğrencinin ezikliğinden, üniversite imtihanında başarılı olan çocukların el üstünde tutulduğu bir ailede belki de kendi işinde başarılı diğer bir çocuğun yalnızlığından söz edebiliriz.

Görüldüğü gibi yalnızlık, hayata ve eşyaya atfedilen değer ekseninde buna sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki yanlış ilişki veya ilişkisizlik sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani değerler tasavvuru etrafında yaşanan üstünlük algısının fert ve toplum üzerinde görülen sonuçlarıdır.

Değerleri tespitite en önemli ölçüt hayata verilen anlamdır. Hayatı sadece bu dünyadan ibaret algılayan bireyin burada elde ettiği metaya, hazlara ve makamlara vereceği değer oldukça fazladır. Bu bireyin söz konusu kazanımlarını paylaşmakla elde edeceği bir şey yok gibidir. Buna mukabil bu dünyayı ölümden sonra ebedi yaşanacak ahiret yurdunun kazanç yeri olarak değerlendiren bir kimse elbette burada elde ettiği her şeyi ahirette mutlu olabilmenin bir aracı olarak görecektir ve buna uygun olarak kullanacaktır. Zengin olmayı ve konfor içerisinde yaşamayı amaçlayan fertlerden müteşekkil bir toplum ile varlıklarını ve kazanımlarını bir başkasıyla paylaşmak arzusuyla yaşayan ve mutlu olan fertlerin oluşturduğu toplum arasında yalnızlık probleminin yaşanması açısından mukayese edilemeyecek derecede farklılık olacaktır. Bu algılamayı ve duyguları insanlara din vermekte ve yerleştirmektedir. Bu nedenle yalnızlık sorunun çözümü ile dindarlık arasında önemli bir bağ olduğunu düşünüyoruz.

Nitekim yalnızlık ve din arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı araştırmalarda ibadetler sayesinde kişinin, benliğin dar kalıplarını aşarak, diğer insanlarla bütünleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece dinin yardımlaşma emrini yerine getirirken hem kendileri manevi bir tatmin yaşamakta hem de bunun sayesinde yoksul ve yoksun bireyler buldukları mahrumiyetten nispeten kurtulmaktadırlar.²² Ayrıca bizatihi Allah inancı, kişiyi yalnızlık duygusundan kurtarır. Zira Muhtaç ve mahrum kişiler hallerini, dertlerini dualarıyla Allah'a arz ederek ruhsal açıdan rahatlayabilmektedirler.²³

Benzer bir sonuca din ile intihar ilişkisini araştıran çalışmalarda da ulaşılmıştır. Dindarlar daha az intihar etmektedir.²⁴ Din ve intihar ilişkisi üzerine batıda yapılan çalışma-

22) Saffet Kartopu, *Dini Yaşayışta Hayatı Sorgulama*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Adana Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2006 s. 95.

23) Habil Şentürk, *İslâmi Hayatın Psikolojik Temelleri*, Isparta, s. 28.

lar, çoğunlukla Protestanlar ve Katolikler üzerinde yapılmıştır. Sosyal bütünleşmeyi daha yüksek oranda sağlayan dinlerin intiharı azaltması gerektiği yolundaki Durkheim’in düşüncesi, İslam inancı üzerinde yapılmış bir çalışmada desteklenmiştir. İslam’ı, ritüellerin bol olduğu ve bireyin gruba boyun eğdiği bir dinî yapı olarak değerlendiren bu çalışmada 71 ülke verisi incelenmiş müslüman nüfusun sayısal ağırlığı arttıkça intihar edenlerin sayısının düştüğü görülmüştür.²⁵

Sonuç olarak toplumsal bir problem olan yalnızlığın değerler sisteminden kaynaklandığı bireye ve topluma bakış açısı ile dünya hayatına verilen anlamın yalnızlığı belirleyen en temel ölçüt olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan Kur’ân’a döndüğümüzde dünya hayatının geçiciliği, üstünlüğün yegâne ölçüsünün takva olduğu, insanların farklı ırklara mensubiyetinin tanışmak maksadına dönük olduğu, zenginlik ve fakirliğin göreceli ve dönüşümlü olduğu şeklinde modern çağdaki perspektiflerden oldukça farklı bir yaklaşım ile karşılaşmaktayız. Şimdi biz asıl konumuza dönüp yalnızlık hissini doğuran sebepler açısından Kur’ân’dan elde edilebilecek çözümlere değinmek istiyoruz.

Buna geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki; İslam’ın bireylerin yalnızlığa terk edilmesini engelleyecek yaklaşımlarını, emir ve tavsiyelerini Kur’ân ile sınırlamak doğru olmaz. Zira hadis külliyatında yer alan birçok rivayette fertlerin birbirleri ile yardımlaşması tavsiye edilmekte, toplumu oluşturan bireylerin her birinin diğerinin derdi ile dertlenmesi gerektiği detaylı bir şekilde ve çok yönlü olarak ifade edilmektedir.²⁶ Ayrıca yalnızlık probleminin yaşanmasını engelleyici normlar, prensipler ve uygulamalar koyması açısından Kur’ân’ı her açıdan kuşatmak, makale sınırları aşan bir çalışmayı gerektirir. Biz makale sınırları içinde ana hatlarıyla konuyu ele alacağız.

IV- Değerler Açısından Yalnızlık Problemi Karşısında Kur’ân

Muhtevası ve üslubu itibariyle Kur’ân, değişen ve gelişen hayata rağmen insanlığın karşılaşacağı psikolojik ve sosyolojik sorunları çözebilecek genel prensipler içeren bir vahiydir. Kur’ân’da yalnızlık probleminin yaşanmasını engelleyici değerler, buna bağlı düşünce sistemi ve bunlara sahip bireylerin yetişmesini sağlayacak hukukî / fıkî ve ahlakî düzenlemeler bulunmaktadır.

Yukarıdaki tanımlar ve veriler ışığında yalnızlık problemini Kur’ân merkezinde ele alırken öncelikle yalnızlığı doğuran bireyselliğin temel nedeni olan değerler üzerinde du-

24) Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, İstanbul, 1998, s. 99.

25) Kemal Sayar, *İntihar ve İnanç Sistemleri*, Psikiyatri Derneği 6.Bahar Sempozyumları, 24-28 Nisan 2002, Antalya; <http://www.kemalsayar.com/sayfalar.asp?s=39>.

26) Birçok hadis arasından bir ikisini zikretmek istiyoruz. “*Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin ederim ki bir kişi hayırdan kendisi için istediğini, kardeşi için de istemedikçe mükemmel bir şekilde iman etmiş olmaz.*” İbn Hanbel, III, 206, Nesai, İman ve Şerâihü, 19; “*Bir kimse bir müminin dünya sıkıntılarında bir sıkıntısını giderirse Allah da onun Âhiret sıkıntılarında bir sıkıntısını giderir. Bir kimse bir kardeşine karşılaştığı zorlukta kolaylık gösterirse, Allah ta ona dünya ve Âhirette kolaylık verir. Bir kimse bir müslümanın (günahını, ayıbını) örterse, Allah da onun dünya ve Âhirette bir günahını örter. Kul kardeşinin yardımında oldukça, Allah da kulun yardımında olur.*” Müslim, Zikir, Dua, Tevbe ve İstiğfar, 38, İbn Hanbel, II, 25.

racağız. İnsanoğlunu daha mutlu bir yaşantıya kavuşturmak için günümüze kadar ortaya konulan ancak gerçek değerlerden yoksun toplumsal ve ideolojik düşüncelerin, sarf edilen bütün çabalara, tüm uğraşlara rağmen başarısız olmasının yegâne nedeni insanı ve dünyayı olması gerektiği gibi doğru bir şekilde tanımlayamamalarıdır.²⁷

Burada vurgulanması gereken farklardan birincisi; Kur’ân’a göre insanın yalnız maddi değil aynı zamanda manevî cihazlarla yani duygularla donatılmış olmasıdır.²⁸ Bunun yanında **İnsanın yaratılış gayesini kendisine hakkıyla kul olmak**²⁹ şeklinde belirleyen Allah teâlâ, insanın yeryüzündeki tüm davranışlarını **Âhîret** ile bağlantılı kılmıştır. Buna göre yeryüzündeki hayat bir imtihan olup, insan gerek kendine verilen donanımlar gerekse elde ettiği varlıklar vesilesiyle bir yandan bu imtihanı kazanabilecekken diğer yandan bunları yanlış kullanma sonucu imtihanı kaybedebilecek bir ortamda yaşamaktadır. Çünkü Allah, ölümü ve hayati kim daha güzel amel işleyecek diye insanları sınamak üzere yaratmıştır.³⁰

Kur’ân’da muhtelif vesilelerle birçok âyette zikredilen bu iki temel husus toplumsal yapının hangi dinamikler üzerine kurulması gerektiğini belirlemek açısından önemlidir. Zirâ asrın insanının içinde bulunduğu yalnızlık probleminin temelinde dünyevî tatmine odaklanması yatmaktadır. Bunun sonucunda aşırı şekilde bencilleşen kişiler kendi hemcinslerine karşı sorumsuz, onların ihtiyaç ve sıkıntılarına karşı ilgisiz, duygusal ilişkilerde ise umursamaz davranmakta böylece hem kendilerine hem de topluma yabancılaşmaktadırlar.

Diğer yandan Kur’ân **mutlak hükümranlığın Allah’a ait** olduğunu belirterek kişilerin sahip olduğu ve elde ettikleri her şeyin onun hükümranlığı altında olduğunu ifade ederek bunlara sahip olanların böbürlenip diğer bireylere karşı üstünlük taslamaları engellemiş, bunlardan yoksun olanların ise kendilerini dışlanmış görmemeleri temin edilmiştir.

*“Hükümranlığın sahibi olan Allah ne mübarektir. O her şeye gücü yetendir. O, sizi imtihana çekip hanginizin davranış bakımından daha güzel olduğunu bildirmek için hem ölümü, hem de hayati, yaratandır. O öyle güçlü, bağışlayandır.”*³¹

İbn Abbas’a göre Allah’ın mülkün sahibi olmasının anlamı, dilediğini aziz edip, dilediğini zelil kılması, diriltmesi, öldürmesi, zengin ve fakir kılması, bolca vermesi veya vermemesidir.³²

Nitekim 3/Âl-i İmrân/26. âyette de bu durum daha açık bir şekilde şöyle ifade edilmiştir. *“Deki: ey mülkün sahibi Allahum! Dilediğine mülk verirsın, dilediğinden de mülkü*

27) Ali Şeriatî, *İnsan*, Trc. Şamil Ocak, Ankara, 1996, s. 46.

28) Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, Trc. Cahit Koytak Ahmet Ertürk, İstanbul, 1998, s. 22.

29) 51/Zariyat/56.

30) 67/Mülk/2.

31) 67/Mülk/1-2 Ayrıca Bkz. 11/Hud/6-7, 18/Kehf/7.

32) Abdullah Muhammed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1988, C. IX, Cüz: XVIII, s.134.

çeker alırsın, ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelil edersin, hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki sen her şey’e kadırsın.”

Bu âyetlere göre gerek doğuştan getirilen gerekse sonradan kazanılan her şey Allah’ın vergisidir. Nitekim bunları veren Allah, istediği zaman istediği şekilde alabilmektedir. O halde kişi sahip olduklarının gerçek maliki değildir. Bu dünya bir imtihan olduğu için Allah fertlerin bir kısmını diğerlerinden farklı donanımlar ile yaratmış farklı kazanımlar vermiştir. Kısaca **farklılık üstünlük değil sadece bir imtihan**³³ ve birbiri ile **yardımlaşma** vesilesidir.³⁴

Bu âyetin tefsirinde Kurtubî şöyle demektedir: “*Kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılandır.*” ifadesindeki üstünlük yaratılış, rızık, kuvvet, genişlik lütuf ve ilim gibi hususlardaki farklılıktır.³⁵ Râzî de benzer bir açıklama ile farklılığın “*şeref, akıl, mal, makam, rızık, vs. gibi hususlarda...*” olduğunu ve burada Allah’ın imtihana çekmesinin, insanları mükellef kılmak manasına geldiğini söyler. Buna göre mükellef, kendisine verilenleri ya istediği şekilde bundan yoksun olan bireylerle paylaşarak imtihanı kazanacak ya da kusurlu davranarak kaybedecektir.³⁶

Bu mesajların yalnızlık sorunu bağlamındaki önemini şu şekilde somutlaştırabiliriz. Allah toplumun bazı bireyelerine zenginlik verirken bazılarını da vermeyerek yoksul bırakmaktadır. Ancak Allah ilahi vahiy ile infakı emrederek zengini varlığının belirli bir miktarını fakir ile paylaşmakla mükellef kılmaktadır. Zengin bu vazifeyi icra ederse şükürünü ifa etmiş olacak fakir ile iletişime geçecek böylece hem toplumsal vazifesini yapacak hem de Allah’a karşı mükellefiyetini yerine getirecektir. Fakir ise kendisine verilen yardımı kişinin Allah’ın emrini yerine getirmek için yaptığını bilerek Allah’a şükrederken zengine karşı bir sevgi besleyecektir. Böylece ne zengin topluma yabancılaşacak ne de fakir kendini yalnız hissedecektir.

Yukarıda ele aldığımız bu âyetler, toplumu oluşturan bireylerin değerler dünyasını oluşturacak önemli bakış açıları içermektedir. Buna göre farklılıklar kişinin elinde, iradesinde olmayıp Allah tarafından belirlenmiş olup bireylerin imtihanı için bir vesile kılınmıştır. Bu nedenle bunlara sahip bir insan başkalarına üstünlük taslayarak kendini onlardan soyutlamamalı, mahrum kimse de kendine verilmeyen imkânlar nedeniyle kendisini dışlanmış hissetmemelidir. Netice itibarıyla Âhiret hayatına odaklanmış bireyler varlıkta veya yoklukta dünya hayatındaki imtihanı kazanmak ile kaybetmek arasındadırlar.

Kur’ân’ın dünya hayatı ve farklılıklara bakış açısını bu şekilde belirledikten sonra yalnızlığa yola açan bir diğer hususa; eşyaya atfedilen değere değinmek istiyoruz. Kur’ân’da

33) “*O’dur sizi dünyada halifeler yapan ve verdiği nimetlerle sizi denemek için kiminizi kiminize üstün kılan.*” 6/En’âm/165.

34) “*Rabbinin rahmetini yoksa onlar mı bölüştürüyorlar? (Hayır, nasıl ki) bu dünyada geçim araçlarını onlar arasında bölüştüren ve onların bazısını başkalarına yardım etmeleri için diğerlerinin üstüne çıkaran Biziz*” 43/Zuhruf/32.

35) el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. IV, Cüz: VII, s.103.

36) Fahrudin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihi’l-Ğayb*, Kahire,1992, C. VI, s. 647.

dünya hayatında sahip olunan ve kazanılan metalar ne miktarda olursa olsun Âhiret hesabıyla kullanılmadığı müddetçe geçici olup bir değer ifade etmemektedir.

*“Dünya hayatı hakkında onlara şu misali ver: Dünya hayatının durumu şuna benzer: Gökten yağmur indiririz, onun sayesinde yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, çok geçmeden kurur, rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”*³⁷

Mekkeli bazı zenginler, mal ve evlâtlarının çokluğu sebebiyle şımarıklıkları için tevhid dinine girmeye tenezzül etmiyor, hayatın sadece dünyadan ibaret olduğunu iddia ediyorlardı. Yüce Allah, onların şımarmasına sebep olan dünyada elde edilen varlıkların durumunu; sularıyla, ağaçlarıyla, çiçekleriyle ve yeşillikleriyle son derecede güzel olan ve fakat bir süre sonra kuruyup harap olan bitki örtüsünün durumuna benzetmektedir. Söz konusu varlıklara sahip olan kimselerin bunlarla kibirlenmemeleri böbürlenmemeleri gerektiğini³⁸ belirtmekte, fakirlere, maddî ve psikolojik baskı aracı yapılmasını hoş görmediğini ifade etmektedir.³⁹

Bunun ardından gelen âyette ise *“Mal mülk, çoluk çocuk... Bütün bunlar dünya hayatının süsleridir. Ama baki kalacak Salih ameller ise Rabbinin katında, hem mükâfat yönünden, hem de ümit bağlamak bakımından daha hayırlıdır.”*⁴⁰ buyrulur o dönemde daha fazla önemsenen, dünya hayatında kişinin kendisini ayrıcalıklı kabul edip diğerlerine karşı üstünlük tasladığı metaya örnek olması açısından mal ve çocukların dünya zineti olduğu, bunlara sahip olmanın tek başına bir değer ifade etmediği belirtilmektedir.⁴¹

Salt bir eşya olması hasebiyle dünyevî güzellikler kişiye Âhireti kazandırmadığı için Kur’ân tarafından önemsenmeyecek bir değer olarak nitelenmiştir. Bunların bir kıymet kazanması ancak Allah yolunda kullanılmak suretiyle Âhireti kazandıracak bir davranış haline dönüşmesi ile mümkündür. Hatta verilen ve elde edilen her şey bu perspektifle değerlendirilmediği takdirde insan için bir yük olmaktan öteye geçememektedir. Söz konusu varlıkların ve kazanımların değerli hale dönüştürecek davranış şekli Kur’ân’da gerek farz gerekse nafle şeklindeki emir ve tavsiyeler ile belirlenmiş olup *“salih amel”* kavramı ile ifade edilmiştir.

II- Yalnızlık Sorunu ve Kur’ân’da Bazı Kavramlar

Yalnızlık sorunun yaşanmasını engelleyen veya çözümünde faydalanılacak yukarıda değindiğimiz temel prensiplerin yanında Kur’ân’da ibadet ve muamelat olarak görülen vazifelerin icrası bağlamında dikkati çeken bazı kelimeler kullanılmıştır. Kavramsal bir derinliğe sahip olan bu kelimeler işlenen fiillere nitelik kazandıracak bir öneme sahiptir.

37) 18/Kehf/45.

38) İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, Beyrut, 1995, C. IX, s. 314.

39) Hayreddin Karaman ve Arkadaşları, *Kur’ân Yolu*, Ankara, 2007, C.III, s. 555.

40) 18/Kehf/46.

41) İlgili diğer âyetler için bkz. 2/Bakara/212; 3/Âl-i İmrân/14-15; 10/Yunus/7, 8, 9, 88; 13/R’ad/26.

Söz konusu fillerin ferdî ve toplumsal faydalarının görülebilmesini sağlayan kavramlardan üç tanesine (*salih amel, berr, ihsan*) kısaca yer vereceğiz.

1- Salih Amel

Salih amel, başta iman olmak üzere Kur’ân’da yapılması emredilen güzel işlerle, ah-lâkî değerlere uygun davranışlardır. Allah’ı zikretmek, namaz, oruç, hac, zekât ve benzeri bütün ibadetler; cihad etmek, iyiliğe yöneltmek, kötülükten sakındırmak, ana-babaya, akrabaya ve komşulara iyi davranmak, adalet, ihsan vb. Kur’ân’ın öngördüğü bütün iyi işler, dünyada insanlığa fayda verecek⁴² ve Âhirette de kurtuluşa vesile olacak tüm davranışlar sâlih ameldir.⁴³

Salih amel, geçici ve dünyevî olan değerlerin kalıcı Âhret kazanımları haline dönüşmesini sağlayan çoğunlukla toplumsal paylaşmayı gerçekleştiren, yerleştiren davranışlar bütünüdür. Kişiyi izzetli kılan bunlara sahip olması değil, sahip olduklarını salih amele dönüştürebilmesidir.

“*Kim ululanmak hevesine düşerse (bilsin ki) bütün ululuk Allah’ındır. Güzel kelimeler ancak Ona yükselir. Onu da iyi amel (davranış) yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar (a gelince): Onlar için çetin bir azâb vardır. Onların (kurdukları) tuzağın bizzat kendisi mahv olur.*”⁴⁴

Amel-i salih toplumsal sorumluluk bilincini yerleştirdiği gibi bireylerin ruhsal açıdan tatminini sağlayan kişiyi mutlu eden bir davranış şeklidir. Böylece salih amel sayesinde toplumun bireyleri arasında bireyleri birbirine bağlayan sevgi yerleşecektir.

“*İman edip salih işler yapanlar muhakkak, rahman onlara bir vüdd /meveddet verecektir.*”⁴⁵

Salih amel kavramının Kur’ân’da çoğunlukla imandan sonra zikredilmesi, geniş bir kapsama sahip olması, “salah” ve “ıslah” kavramı ile olan ilişkisi yalnızlık probleminin giderilmesinde bu kavramın önemini ve Kur’ân’da inanç ile davranış birlikteliğinin önemsendiğini göstermektedir. Ayrıca bir önceki âyette bu ikisinin bulunduğu bir toplumda “*meveddet*” in hakim olacağı belirtilmesi de toplum içinde duygusal ve davranışsal bir birliktelik manası taşıdığı için oldukça önemlidir. Zira Salih amel ile fertler birbirlerine meveddet bağı ile bağlanacaktır ki; davranışsal sevgi diyebileceğimiz bu kavramın yaygınlaştığı toplumlarda maddî veya ruhsal hiçbir türde yalnızlık yaşanması beklenmez. Zira ıslah fertler arasındaki nefretleri gidermektedir.⁴⁶

42) Ömer Dumlu, *Kur’ân-ı Kerim’de Salâh Meselesi*, Ankara, 1992, s. 32.

43) Hayreddin Karaman, *Kur’ân Yolu*, C.III, s. 557.

44) 35/Fâtır/10.

45) 19/Meryem/96.

46) Râgıp el-İsfehânî, *el-Müfredat*, Beyrut 2005, s. 289.

2-Birr

Salih amel kişiyi davranışlarında vahyin belirlediği doğrultuda toplumsal faydayı da gözeten davranışlar sergilemeye sevk eden bir kavram iken bu davranışların işlenişindeki şekli belirleyen kavramlar da vardır. “*Birr*” kavramı kullanılarak insanlar *iyilik etme ve kötülükten sakınma hususunda birbirleriyle yardımlaşmaya* davet edilmiştir.⁴⁷

“Birr” kelime anlamı olarak bir işi genişçe yapmak, yaymak anlamına gelmektedir. Kur’ân’da insan için kullanıldığında kişinin Allah’a itaati genişçe yapması anlamındadır.⁴⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi mânalarda kullanılan geniş kapsamlı bir kavramdır.⁴⁹

Kur’ân’da “birr” yapılan davranışa değer katan bir unsur olarak kullanılmıştır.⁵⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste, “*Birr ahlâk güzelliğidir*”⁵¹ buyurarak birrin insan vicdanını (nefs, kalp) huzura kavuşturan, ruh dünyasını aydınlatan ve geliştiren her türlü iyilik ve güzellik manasına geldiğini ifade etmiştir. Mâverdî’ye göre birr insanlara karşı iyi olmak ve iyilik yapmaktan doğar ve kişiye insanların sevgi ve hoşnutluğunu kazandırır; ona göre “birr” sosyal hayatın kurulması ve işleminin temel şartları arasında saydığı ülfetin bir unsurudur.⁵²

İçinde yer aldığı âyetlerde çoğunlukla salih amel, takva ve ihsan gibi diğer kavramlarla ilişkili olduğu görülen bu kavram işlenen amellerde hem Allah’ı razı etme hem de toplumsal paylaşımın geniş bir şekilde devamını sağlayıcı bir içeriğe sahiptir. Birr ile işlenen ameller yapılan davranışlar toplumda yalnızlığın arkasında yatan bencilliği yok edici bir vasfı haizdir.

3-İhsan

Psikolojik ve sosyolojik olaylarla canlı bir ilişki içinde olan Kur’ân, toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine karşı toplumsal sorumluluklarını hatırlatırken aynı zamanda kişiler arasında yapılan yardımların duygusal açıdan da erdemli bir şekilde yapılmasını istemektedir. Yalnızlık sorununun sadece maddi değil, aynı zamanda duygusal paylaşımın yokluğundan kaynaklandığı göz önüne alınınca toplumsal ilişkilerin bu düzeyde kurulmasını sağlamaya yönelik düzenlemelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Kur’ân’da yalnızlık probleminin yaşanmaması için toplumsal paylaşımı gerçekleştirecek davranışlar emredilirken bunların yapılma şeklini belirleyen bazı kavramlar da kullanılmıştır. Yardıma muhtaç birine uzatılan bir yardım elinin maddi ihtiyacı giderirken o kişiyi duygusal olarak yalnızlığa itmeyi sağlayacak kavramların başında “*ihsan*” kavramı gelmektedir.

47) 5/Mâide/2.

48) Râgıp el-İsfehânî, *el-Müfredat*, s. 51; bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, Trc: Selahattin Ayaz, İstanbul, 1984 s. 272; Elmalılı Muhammed Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul 1979, C. I, s. 339.

49) 2/Bakara/177.

50) 3/Âl-i İmrân/92.

51) Müslim, “Birr”, 14-15; Tirmizî, “Zühd”, 52.

52) Ali Toksarı, “Birr”, DİA, İstanbul, 1992, C.VI, s. 205.

Sözlükte “güzel olmak” manasına gelen “hüs” kökünden türetilmiş bir masdar olan “ihsan”, genel olarak “başkasına iyilik etmek” ve “yaptığı işi güzel yapmak” şeklinde iki anlamda kullanılmaktadır. İhsan insana nispet edildiğinde birbiriyile ilişkili olarak iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi “Cibril hadisi” diye bilinen hadiste⁵³ geçen, “Allah’ı görür gibi ibadet etme” halidir. Çünkü sen O’nu görmeden de O seni görmektedir.⁵⁴ Diğeri ise iyiliklerde farz olan asgari ölçünün yani adaletin ötesine geçip isteyerek ve severek daha fazlasını yapmaktır. Râgıb el-İsfehânî’nin ifadesiyle “İhsan adaletin ötesindedir. Yani alırken hakkından daha azını almak verirken daha çok vermektir.”⁵⁵

Kur’ân’da ihsan kelimesi farklı davranışların uygulanması sadedinde kullanılmıştır. Bunlar arasında 4/Nisâ/36 âyeti konumuz açısından en dikkate çekici olanıdır. “Yalnız Allah’a ibadet edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi) lere de güzel muamele edin. Bilin ki Allah kendini beğenen ve övünüp duran kimseleri sevmez.”

Zira bu âyette ihsan / iyi davranışın gösterilmesi gerektiği belirtilen anne ve baba, akrabalar, yetimler, fakirler, yakın komşular, uzak komşular, yol arkadaşı, garip ve yolcu kimseler, ellerinin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi)⁵⁶ gibi kesimlerin toplumda yalnızlığı daha fazla hisseden kesimdir.

İhsan kavramı salih amel işlenirken bir taraftan Allah teâlânın huzurunda olma tasavvurunu verirken, diğer taraftan yapılan amelin güzel ve iyi vasfını taşımasını gerektirmektedir. Davranışın, iyiliğin, paylaşımın ihsan mertebesinde yapılması hem verilen, paylaşılan şeyin işe yarar olmasını, hem de verilmiş şekli itibarıyla muhatabı kişilik ve ruhsal açıdan rahatsız etmeyecek şekilde yapılmasını ön görmektedir. Bu ise yalnızlık probleminin birçok sebebini yok edici bir özellik arz eder.

Sonuç olarak “ihsan” kavramı bireyin gerek Allah’a karşı gerekse diğer hemcinslerine karşı davranışlarının duygusal keyfiyetini belirleyici bir anlam dünyasına sahiptir. Buna göre birey ihsan ile davrandığında adalet ölçüsünün, farz ve vacip sınırlarının ötesine geçerek imkân ve kabiliyetine göre kulluğun, özverinin ve erdemini en yüksek seviyesine ulaşmayı seve seve arzu edip bunun için çabalamış olacaktır.

Buraya kadar aktarmaya çalıştığımız söz konusu değerlere ve kavramlara bağlı olarak yaşanan bir hayatta yaşayan bireylerle dünyayı önceleyen ve farklılıkları üstünlük olarak gören değerlerle yetişen bireylerin hayata ve toplumsal sorumluluklara bakış açıları birbirinden oldukça farklıdır.

Kur’ân’da yer alan emirler hem kişinin Allaha karşı sorumluluğunu yerine getirme hem de toplumsal barışı sağlayacak davranışlardır. Bunların önemli bir kısmı çağımızda

53) Buhârî, Tefsir 31/2, İmân 37; Müslim İmân 1.

54) Mustafa Çağrı, “İhsan”, DİA, C. XXI, İstanbul, 2000, s. 545, 546.

55) Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredat*, s.126.

56) Suat Yıldırım, *Kur’ân- ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*.

yaşanan daha önce nedenleri üzerinde durduğuz yalnızlık sorununu giderecek işlevlere sahiptir. Biz bunlardan örnek olarak iki tanesi “İnfak” ve “Anne Babaya Şefkat” üzerinde duracağız.

III- Yalnızlık Sorunu ve Kur’ân’da Bazı Emirler

İslam dini insanı sadece maddeden ibaret görmeyip toplum içinde yaşayan duyguları olan bir varlık olarak değerlendirmektedir.⁵⁷ Yardımlaşma esasına dayalı uygulamaları emreden Kur’ân, sahip olunan değerlerin paylaşılmasını isteyerek farklılıkların bir üstünlük değil kulluğun Allah’a arzına vesile yapıldığı bir hayat tarzı öngörmüştür. Bir yandan tevhide uygun bir toplumsal yapı inşa eden İslam dini diğer yandan bireyleri sosyal bünyedeki rollerine hazırlamıştır.⁵⁸ Çünkü toplumsal barış ve mutluluk bireyin diğer fertlerin farkına vararak yaşaması, onlarla ilgilenmesi ve nihai olarak onları sevmesiyle kaim olabilmektedir. Birçok âyette salih amelin ve ihsanın iman ile birlikte zikredilmesi bu anlayışı açıkça ortaya koymaktadır. Beklenen şey, bireyin inancını amele dönüştürmesidir. Bunun gerçekleşmesiyle birlikte birey hem Allah’a karşı hem de topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olacak böylece önce kendine sonra topluma karşı yabancılaşmaktan kurtulacaktır. Bu anlayışla oluşan bir toplumda bireylerin dışlanması, yalnızlık duygusunun bir sorun haline gelmesi de engellenmiş olacak ayrıca fertler ruhsal bunalımlara, rahatsızlıklara karşı korunacaktır.

Çağdaş dünyada insanlar arasında farklılığın en fazla önemsendiği konu maddi zenginliktir. Bireyler arasında kopmalara yol açan, kişileri yalnızlığa iten nedenlerin başında ekonomik farklılıklar gelmektedir. Bu dünyada her birey yeterli seviyede ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle hayata bağlanır. İhtiyaçlarını karşılayamamak veya ihtiyaçlarla, bunları karşılayan vasıtalar arasında uyumsuzluk meydana gelmesi, bireyi çaresizliğe sürüklemektedir.⁵⁹ Bu durumdaki fertlerin sıkıntıları ile yeterince ve gerektiği şekilde ilgilenilmemesi ise bu kişileri yalnızlığa itmektir.

İslam’da toplumsal sorumluluk bağlamında en fazla önemsenen sorunların başında yoksulluk gelmektedir. İslam’ın iktisadi düzenlemelerinin özünde yoksulluğu oluşturan nedenleri yok etme amacı bulunmaktadır. Faizin haram kılınmasında, karz-ı hasen gibi bir müessesenin ihdas edilmesinde hep bu esas gözetilmiştir. Özellikle varlık sahibi kimselerin elde ettiklerini muhtaç olanlarla paylaşmasını sağlayan, “infak” kavramı altında toplanabilecek emir ve tavsiyeleri ise bu farklılığın sorun oluşturmasını engelleyici uygulamalardır.

57) Muhammed İkbâl, *İslam’da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, Trc. Sofi Huri, İstanbul, 1994, s. 18.

58) Âmiran Kutkan Bilgiseven, *Din sosyolojisi*, İstanbul, 1985, s. 320.

59) Muhsin Toprak, “*Bunalım ve İntiharı Önlemede Dinin Rolü*”, Yeni Ümit Dergisi, Sayı: 79 Ocak-Şubat-Mart 2008.

1-İnfak

Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla kişinin kendisine verilenlerden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması anlamına gelen infâk, kavramı Kur’ân’da 77 âyette bu anlamda kullanılmıştır. Bu yardımın tasadduk, zekât, fitır sadakası, kurban, hediye, kullanmaya verme (iare), vakıf, devlet bütçesinden maaş bağlama gibi birçok çeşidi bulunmakta olup bunların hepsi geniş anlamda infak kavramıyla ilgilidir.⁶⁰

İnfak kelimesi umumiyetle karşılıksız yardımlar için kullanılır; nitekim Kur’ân’ da yaptıkları iyiliklerden dolayı bir karşılık beklemeyenler övülmektedir.⁶¹ Bununla birlikte meşru alanlarda yatırım yaparak istihdam yoluyla insanların nafakalarını sağlamaya vesile olmak da infak kapsamında değerlendirilebilir. Serveti âtıl bırakıp (kenz) Allah yolunda harcamayanları ağır bir dille yeren âyetler⁶² bu hususu da kapsamaktadır. Allah Teala infakı emrederek malın sadece zenginler arasında dolaşan bir ayrıcalık olmasını engellemek istemiştir.

*“Allahın Resulüne kurâ ehalisinden tahvil buyurduğu Fey’i (Savaş olmaksızın fet-hedilen ülkelerin halklarına ait mallar) Allaha, Resulüne, akrabalara (Peygamber’in yakın akrabalarına), yetimlere, fakirlere ve yolda kalmış gariplere aittir. Ta ki o mallar, sizden yalnız zenginler arasında el değiştiren bir servet haline gelmesin. Peygamber size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz. Allah’a karşı gelmekten sakınınız. Muhakkak ki Allah’ın cezası pek çetindir.”*⁶³

Kur’ân, mü’minlere muhtaç olanlara zekat vermeyi emredip, sadakayı tavsiye ederek infakı yaygınlaştırmıştır. Kişinin kendisine emanet olarak verilen varlıklardan muhtaç olanlar vermesi önemli bir mükellefiyet olarak gösterilmiş, bugün çağdaş toplumlarda göz ardı edilen bizce zengin ile fakir arasındaki birlikteliği sağlayan ve ilişkiyi erdemli kılacak olan temel bir bakış açısı ortaya koymuştur.

*“Onların mallarında sâilin ve (kemâl-i iffetinden dolayı dilencilik etmeyen) yoksulun bir hakkı vardır.”*⁶⁴

Bu âyete göre zengininin sahip olduğu ve elde ettiği kazanımlarda fakirin hakkı vardır. Zira islâmî telakkiye göre insanın sahip olduğu servetin asıl sahibi Allah’tır. Kişi Allah’ın kendisine emanet olarak verdiği bu servetten başkalarına ait olanı sahiplerine vermektedir.⁶⁵ Yani zengin fakire yardımda bulunurken aslında ona hakkını vermektedir. Bunu idrak eden bir toplumda, zengin bireylerin fakirleri dışlaması yalnızlığa itmesi bir tarafa hak edene hakkını verme duygusu yerleşecektir.⁶⁶ Bunun neticesinde zengin malından

60) Mustafa Çağrı, “İnfâk”, DİA, İstanbul, 2000, C. XXII, s. 89, 90.

61) 76/ İnsân/8-9.

62) 9/ Tevbe /34-35.

63) 59/Haşr/7.

64) 51/ Zâriyât/19; Ayrıca bkz. 70/ Meâric /24-25, 30/Rûm/38.

65) 24/ Nûr /33.

66) 57/Hadid710.

verirken başa kakamayacak⁶⁷ fakir de ona verene karşı ezilip büzülmeyecek ve kişiliği zedelenmeyecektir.

Kur’ân, infak emrinin ve tavsiyelerinin yerine getirilmesi bağlamında diğer mükellefiyetlerle mukayese edildiğinde oldukça detay sayılabilecek ahlaki prensipler vazetmiştir. Özellikle muhtaç kimsenin ruh halini gözeten bu düzenlemelere bakıldığında Kur’ân’ın, infakı sadece hukuki değil aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir faaliyet olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Yalnızlığın bir boyutunu kişinin kendisini manevi ve ruhsal açıdan arzu ettiği ilişkiler içinde bulamayışının oluşturduğu düşünülünce, bu tür düzenlemelerin önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

*“Fisebilillâh mallarını infak eden, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayı gönül incitmeyi reva görmeyen kimseler, rabları indinde onların ecirleri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır”*⁶⁸

Bu âyetin devamında minnet ve eziyetin sadakayı iptal edeceği belirtilmiş, ardından infakta rıyanın hoş karşılanmadığı, Allah rızası için yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁹

Âyetteki “minnet” ve “eziyet” fakire yardımın onu üzmeden yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu ikisi ihsanın kıymetini eksiltir ve gönlü bulandırır.⁷⁰ “Menn” yapılan yardımda riya ve yapmacıklık halinin bulunması, eziyet ise muhtaç kişiye kendisinden yardım istemesinden dolayı rahatsızlığını ifade etmektir. Bu ikisinden de kaçınmak gerekir. Çünkü yardıma muhtaç olan kişi mahrumiyeti nedeniyle kalbi kırık ve mahzun olmakla beraber bu konuda oldukça hassastır. Bu nedenle zengin kişinin muhtacın kalbini kıracak her türlü fiilden ve sözden uzak durması gerekir. Aksi takdirde infak, faydalı olmaktan çıkıp zararlı hale dönüşür.⁷¹

Kur’ân, infakla ilgili düzenlemelerinde bu davranışın sadece şekilsel olarak yerine getirilecek bir iş olarak algılanmasını da hoş görmemektedir. Günümüzde çoğunlukla göz ardı edilen bu düzenlemeleri hayata geçirildiğinde yardımlaşma oldukça nazik ve nezih bir faaliyet haline dönüşmektedir. Yardımlaşmanın bu yönünü gözettiği için kişinin vereceği malın keyfiyetiyle ilgili önemli bir belirleme yapmıştır.

Bakara sûresi 267. âyette verilecek mal ile ilgili kriterin *“kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız kötü şeyleri vermeye yeltenmeyin”* şeklinde ifade edilmesiyle kişiden kendisini muhtaç kişi yerine koyarak onunla empati kurması istenmektedir. Kendisinin almayacağı bir şeyi başkasına vermeme şuuru yerleştiren bu âyet gibi bir başka âyette de sevdiğinden severek vermenin *“birr”* olduğu belirtilmektedir.

67) 2/Bakara/177.

68) 2/Bakara/262.

69) 2/Bakara/264 - 265-272.

70) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, C.II. s. 900.

71) er-Râzî, *Mefâtihi’l-Ğayb*, C. III, s. 592.

“Size gelince ey müminler, kendiniz için özenle ayırdığınız şeylerden başkaları için harcamadıkça gerçek erdeme ulaşmış olamazsınız; ve her ne harcarsanız kuşkusuz, Allah ondan tamamıyla haberdardır.”⁷² Buyrulmaktadır.

İnfak örneğinde görüldüğü üzere Kur’ân’ın, toplumda mahrum bireylerin yalnızlık, dışlanmışlık, kimsesizlik gibi olumsuz hislere kapılmalarına neden olan eksiklikleri gidermeye yönelik yardımlaşmanın keyfiyetini de önemseydiği ve konuyu sosyal, psikolojik ve ahlaki açılardan değerlendirdiği görülmektedir. Kur’ân infak uygulamalarında hem zenginlerin sahip olduğu ve elde ettiği varlıklara bakışını belirlemiş hem de veren ile alan kişilerin psikolojilerini önemsemiştir. Bu şuur ve bakış açısıyla yapılan yardımlar sonucunda toplumda fakir bireylerin kendilerini yalnız, mahrum, dışlanmış hissetmelerine neden olabilecek davranış şekilleri yok edilmek istenmiştir.

Toplumsal önemine binaen Kur’ân’da genellikle iyi davranışların ahiretteki karşılığı bire on olarak gösterildiği halde Allah yolunda infakın sevabı sonsuzluğu ifade eden şu temsil ile ifade edilmiştir. “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her başağında yüz tane bulunan bir tanenin haline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah’ın lütfu geniştir, ilmi her şeyi kaplar.”⁷³

2-Yaşlılara Şefkat Kanatlarını Açmak

Yalnızlık olgusu tüm yaş gruplarında ortaya çıkabilir. Ancak yaşlılık döneminde daha fazla hissedilmektedir. Zira yalnızlığı hissedenden bireylerin önemli bir kısmı kaybettikleri nedeniyle bu hali yaşamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında yaşlılık ile yalnızlık arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Kişiler yaşlandıkça daha önce sahip oldukları birçok şeyi kaybederken bir yandan güçsüzlüklerini anlamakta diğer yandan başkalarının yardımlarına, ilgi ve alakalarına daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Yani yaşlılık döneminde bireyler kendilerini hem fiziksel hem de ruhsal olarak yalnız hissetmektedirler.

Kişiler yaşlılık döneminde kendilerine bakacak, ilgilenecek birileri ile beraber yaşamak isterler. Ancak onlar bu ihtiyaç içinde iken başta en yakınları olan çocukları olmak üzere diğer insanlar onlara zaman ayıramayacak bir uğraşı içinde son derece meşguldürler. Modern hayatın zamanı ve emeği sömürmesi sonucunda bireyler kendilerinin dünyaya gelmesine vesile olan anne ve babalarına bakmak yerine onları huzurevlerine bırakmayı tercih etmektedirler. Ülkemizde de son yıllarda kentlerdeki sosyoekonomik koşullara bağlı olarak huzurevlerinde kalan yaşlı sayısı giderek artmaktadır.⁷⁴

Ancak yaşlılar huzurevlerinde de kendilerini yalnız hissetmektedirler. Zira yaşlılar ancak sosyal ve psikolojik açıdan tatmine ulaştıkları zaman yalnızlıktan kurtulabilirler. Küçükler kendisine hürmet ve muhabbet gösterince hayatla bağları daha sağlamlaşmakta,

72) 3/Âl-i İmrân/92.

73) 2/Bakara/261.

74) Leyla Khorshid, “Huzurevinde Kalan Yaşlıların Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi”, Türk Geriatri Dergisi, İzmir, 2004, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 45.

başları sıkıştığında yardım isteyecekleri kişilerin olduğunu bilmek onları rahatlatmaktadır. Yapılan araştırmalar ziyaretçisi gelen ve akrabalarının yanına gidebilen yaşlıların yalnızlığı hissetme düzeylerinin diğerlerine göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

Modern çağda aile yapısındaki değişmeler sonucu yaşlıların ihtiyaçları gereği gibi doğru bir şekilde anlaşılamamaktadır. Bu ihtiyacın farkında olan bazı kimseler de çoğu zaman onlarla ilgilenmeyi sadece fiziksel ihtiyaçlarını gidermek olarak algılayabilmektedirler. Halbuki yalnızlık hisseden yaşlıların çoğunun temel ihtiyacı duygusal birlikteliktir. Kur’ân a yaşlılara şefkat ve merhamet ile bakmayı tavsiye ederek söz konusu bu eksikliği de gidermeyi amaçlamıştır.

Kur’ân’da yaşlıların görüp gözetilmesi gerektiği, bireylerin anne ve babalarına karşı sorumlulukları bağlamında ele alınmıştır. Anne ve babaya iyi davranma emrinin Allah’a imandan sonra zikredilmesi bu konuya verilen ehemmiyeti göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.⁷⁵ Yukarıda değindiğimiz birr ve ihsan kavramlarının da kullanıldığı anne ve babaya iyi davranmayı emreden âyetler arasında 17/İsra/ 23 ve 24. âyetler toplumda yalnızlığa dâhar olan yaşlılara nasıl davranması gerektiğine dair hem maddi hem de manevi mahrumiyeti giderecek kapsayıcı bir bakış açısı vermektedir.

“Rabbin O’ndan başkasına kulluk etmemenizi, anne-babaya iyilikle muamele etmenizi emretti. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşırsa onlara ‘öf’ bile deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle.”

Burada topluma, ailenin önemi hatırlatılmakta yaşlı anne ve babaya karşı vazifeler çok veciz bir şekilde ifade edilmektedir. Bu ayetin mefhumundan Kur’ân’da annelerin, babaların ve çocukların yaşadığı geniş aile modelinin hoş karşılandığı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca âyette yaşlılara bakarken karşılaşılabilecek zorluklara tahammül etmek gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiş, daha önce hilm anlamı taşıdığı ve zorluklara göğüs gererek iyi davranmak anlamına geldiğini naklettiğimiz ihsan kavramı kullanılmıştır.

Kur’ân bu zorluğa rağmen yaşlılara bakımda onların ruh halini oldukça fazla önemsemiş, oldukça ince bir ölçü koymuştur. Buna göre kişinin tahammülsüzlüğünü izhar edebileceği en hafif davranış olan “of” demesinin bile anne ve babayı üzeceği ve bundan kaçınılması gerektiğini açık ve belîğ bir şekilde ifade etmiştir. Onların kırılğanlığını göz ardı eden her türlü ilgi ve alaka sonuç itibariyle zahirde yaşlı kimseleri yalnızlıktan kurtarmış gibi gözükse de duygusal olarak onları üzeceği için fiziki ihtiyaçları karşılanırsa da duygusal yalnızlıkları devam edecektir. Hatta bu şekilde yapılan yardımlar anlamsız olacak anne ve baba çocuklarına yük olduklarını düşünerek daha fazla üzüleceklerdir. Yaşlılarda duygusal yalnızlığın daha önemli olduğu düşünülünce Kur’ân’ın bu tarz düzenlemelerinin ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır.

Bu âyetin hemen ardından gelen âyette ise yine edebî bir ifade ile bu defa yapılması gerekenin ne olduğu oldukça etkileyici bir istiâre ile ifade edilmiştir.

75) 4/Nisa/36; 6/En’âm/151; 17/İsrâ/23.

“Şefkatle, tevazu ile onlara kol kanat ger ve söyle dua et: “Ya Rabbî, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet buyur!”⁷⁶

“وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ” ifadesi davranıştaki tevazuyu, yumuşaklığı ve şefkati o denli etkili anlatmaktadır ki bu söz yaygınlaşarak darbu mesel haline gelmiştir.⁷⁷ Gerek rahmet kelimesinin içerdiği geniş anlam gerekse tevazu kanadını germe tabirinin yumuşak ve okşayıcı çağrışımları anne baba ile çocuk arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini hisleri hareketlendirecek bir anlatım ile ortaya koymaktadır.

Âyetin son kısmında çocuktan anne babasına dua yapmasının istenilmesi ve duanın içeriği de söz konusu ilişkide adeta rollerin değiştiğini küçükken anne baba çocukları için hem ellerinden gelen her şeyi yaptıkları hem de çocukları için Allah’a dua edip ona rahmet istediklerini hatırlatmaktadır. Bu konuda Kurtubî ve Razî şöyle demektedirler:

Çocuk anne babasına her zaman bakmakla yükümlü olmasına rağmen yüce Allah: “Eğer onlardan biri veya ikisi yanında ihtiyarlığa ererse” buyruğu ile anne ve babanın özellikle yaşlılık halini belirtmiştir. Onlar yaşlandıklarında ve zayıf hale düştüklerinde evlatlarının yardımına daha fazla ihtiyaç duydukları için Allah bu halde onların görüp gözetilmelerini daha önceki hallerinden daha fazla ehemmiyet vererek emretmiştir.

Yaşlılık halinde anne-babanın, çocuklarının bakımına ihtiyaçları, çocuğun küçüklüğünde onların bakımına duyduğu ihtiyaca benzer. Ancak anne ve babanın yaşlılık hali uzadıkça kişiye onlara bakmak ağır gelir, zaman zaman öfkesine hakim olamaz. Kişinin bu sıkıntısını izhar ettiği en hafif hak ise “üff” diyerek öfkeli bir solumasıdır. Allah teâla bunu bile hoş karşılamayarak kişiyi en hafif derecedeki tepkiden bile uzaklaştırmak istemiştir. “Sakin onlara öf deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle” diye buyurmaktadır.⁷⁸

Yalnızlık karşısında Kur’ân’ın önemseydiği yardımlaşmaya dair uygulamalar bu iki örnekle sınırlı değildir. Yetimlerin görüp gözetilmesi⁷⁹, mallarının haksızca yenilmemesi, borçlu kimselere yardım edilmesi ve gerekirse karz-ı hasende bulunulması, akraba ile ilişkilerin kesilmemesi⁸⁰ gibi düzenlemeler ile Kur’ân kişinin kendisini yalnız hissedeceği ortamları yok etmeye yönelik düzenlemeler yapmış bunların Allah indinde sevaba dönüşeceğini bildirmiştir.

76) 17/İsra/ 24.

77) Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’l-Tenvîr*, Tunus, 1997, C. VI, Cüz: XIV, s. 83.

78) el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. V, Cüz: X, s.158.

79) 17/İsrâ/34; 2/Âl-i İmrân/220; 4/Nisâ/2-6.

80) 4/Nisâ/36.

Sonuç

Kur'ân'ın yalnızlık karşısında sunabileceği çözüm yollarını konu edindiğimiz bu makalede, yalnızlık sorununu doğuran nedenler üzerinde durduk. Bu açıdan bakıldığında çağdaş yalnızlıkların hemen hepsinin temelinde toplumu oluşturan bireylerin hayata bakışlarındaki ve değer dünyalarındaki yanlış telakkilerin yattığı görülmektedir.

Kur'ân, insanın ve hayatın mahiyeti ve hakikati nedir? gibi sorular etrafında bireyin ve toplumun mutluluğunu sağlayacak olan doğru değerleri koymuş, bu değerlerin hayata yansımaları sağlayıcı davranışlar (ibadet, muamelat, ahlak) emretmiş, bunların nasıl uygulanması gerektiğini, davranışlara nitelik kazandıran (Salih amel, birr, ihsan gibi) kavramlar ile toplumda meveddetin (davranışsal sevgi) hakim olacağı bireyi ve toplumu inşa edecek düzenlemeler yapmıştır.

Modern çağda insanın karşı karşıya kaldığı telkinler genel itibariyle bireye hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu empoze etmektedir. Buna göre kişinin amacı dünyevî hayatın varlıklarını, zenginliğini elde etmekten, kişisel başarı ve mutluluktan başka bir şey olmamaktadır. Tüm zamanını ve emeğini bunu yakalama uğrunda sarfeden kişiler toplumsal sorumluluklarını unutmakta, aşırı bencil olmakta ve sonuçta bireysel bir hayatı tercih etmektedirler. Buna mukabil Kur'ân'da Âhiret inancının her türlü davranışta öne çıkarılması, zenginlik fakirlik gibi bütün farklılıkların üstünlük değil rahmet ve yardımlaşma vesilesi olduğunun belirtilmesi değerler bazında yalnızlığın nedenlerini giderecek mahiyet arz etmektedir.

Doğal olarak herkesin bu dünyada aynı kazanımları elde etmesi mümkün olmadığı için ekonomik, sosyal ya da fiziki ve ruhsal açıdan mahrumiyet içinde kalan fertler yalnızlık içine düşmektedirler. Böylesi bir toplumda yalnızlık, iki açıdan daha derinden hissedilmektedir. Birincisi kendisinden başkasını göremeyen varlıklı fertler sosyal sorumluluklarını yerine getirmedikleri için bunlardan yoksun ve yoksul kişilerin mahrumiyetleri kemiyet ve keyfiyet olarak artmaktadır. İkincisi dünyevî hazz ve kazanımların en üst değer olarak görülmesi nedeniyle ve insanlarla bir arada yaşayabilmek için bunlara sahip olmak gerektiğinden dolayı bunlardan yoksun fertlerin yalnızlık hisleri daha acı verici olmaktadır.

Kur'ân'da yer alan infak, îsar, gibi yardımlaşmayı teşvik eden, yoksun ve yoksulları şefkatle görüp gözetmeyi emreden düzenlemeler ise bir yandan ferdin iç huzurunu temin ederken diğer yandan toplumda diğer bireyleri hissederek yaşamayı gerçekleştirmektedir.

Böylesi bir toplumda sosyal sorumlulukları hatırlatan çağrılarının ve faaliyetlerin hiç yapılmadığını söylemek mümkün değildir. Ne var ki insanı sadece maddi yönüyle değerlendiren bir bakış açısıyla yapıldığı için sadece maddi ihtiyaçları karşılamaktan ibaret olmakta veya bu davranışın karşılığını muhataptan değil Allah'tan bekleme anlayışı olmadığı için yapılan iyilik mahrum ferdin kişiliğini ezerek ve üzerek yapılmaktadır. Bu da kişinin yalnızlığını gidermeye yetmemektedir. Buna mukabil Kur'ân'ın insanı madde ve mana bütünlüğünde değerlendirmesinin sonucu olarak, bu yardımların ve paylaşımların

“*birr, ihsan*” gibi kavramlarla yapılmasını emretmesi bu davranışlara, iyiliklere yalnızlığı giderecek ruh ve mana katmaktadır.

Kur’ân’ın bu bakış açısının, değerler dünyasının ve davranış şekillerinin benimsendiği ölçüde, emir ve tavsiyelerinin belirtilen kavramlar muvacehesinde yapıldığı oranda toplumlarda fertlerin sosyal ve duygusal yalnızlıkları engellenmiş olacak ve çözülecektir. Zira Kur’ân bir taraftan bu olumsuzlukları engelleyici bir dünya görüşü, hayata bakış, normlar ve ahlaki davranış şekilleri ortaya koyarken diğer taraftan mahrumiyetleri nedeniyle hiçbir kimsenin kendisini yalnız ve kimsesiz hissetmeyeceği bir toplum yapısı oluşturmaya yönelik düzenlemeler yapmıştır.

Tabii ki böyle bir toplumun oluşabilmesi için bireylerin söz konusu emir ve tavsiyeleri uygulamaları gerekmektedir. Kur’ân burada da birçok ideolojide olmayan bir motivasyonu kullanmıştır. Buna göre dünya hayatının geçiciliğini bilen ve sahip olduğu ya da elde ettiği her kazanımın kendisine sınanmak için verildiğini anlayan kişi imtihanı kazanmak, ebedi mutluluğu yakalamak için bunları başkaları ile paylaşmaya çalışacak ve bunu da Kur’ân’da denildiği şekliyle severek, kırmadan, üzmeden, tahammül göstererek, ihsan seviyesinde yerine getirecektir.

Toplumda yalnızlık duygusuna kapılanların önemli bir kısmının manevi bir yalnızlık hissettiği tespit edilmiştir. Bu yalnızlığın giderilmesinde en önemli sığınak inançtır. Kur’ân her türlü yoksunluk, yalnızlık karşısında Allah’a sığınma ve dua etme kapısını açık tutmuştur. Allah kendine yönelen kulların duasına icabet etmektedir. Bu yönüyle de Allah’ iman insanları yalnızlığın yol açtığı psikolojik rahatsızlıklardan kurtaracak geniş bir sığınma alanı açmıştır.

